

מה הוא ביטוי יהודי באמנות ו/או בעיצוב? חיה פרידברג

שאלת היותו של ביטוי חזותי כלשהו 'יהודי', מעלה מיד את שאלת הגדרת תחום ה'יהודיות' במרחב היצירה החזותית. סבורתני שבהקשר זה יקרא 'יהודי' כל מה שמתייחס לשדה התרבות היהודית, ו/או מהווה חלק ממנו. וכשדנים בתרבות, מקובלת עלי גישתם של הוגים כרוולנד בארת, התופשים את המבט על שדה התרבות כסובייקטיבי.

לתפישתי, הדת היהודית היא חלק מהתרבות היהודית. ואכן, רבים מהביטויים היהודיים באמנות ובעיצוב נצמדים לדת היהודית; אולם רבים לא פחות ובמאתיים השנים האחרונות אולי אף יותר הם הביטויים היהודיים הקשורים לתרבות היהודית, אך אינם קשורים ישירות לדת.

אחד מביטויי היהודיות הבולטים ביותר באמנות שאינה דתית מאז המאה התשע-עשרה, הוא תפישת היהודי כקרבן. במשך המאה העשרים התחזקה תפישה זו, ואירועי השואה רק חיזקו אותה.

מעניין יהיה לבדוק את ביטויי הזהות היהודית ככרוכה בזהות קרבנית, דרך בדיקת יצירותיהם של שני אמנים יהודים המרבים לטפל בתימה זו ביצירותיהם: האחד הוא האמן היהודי, יליד ארצות הברית, ר"ב קיטאי, שבחר לחיות במשך מרבית ימיו בלונדון, ומגדיר עצמו כ'דיאספוריסט' (מלשון Diaspora). השני הוא הישראלי משה גרשוני. ביצירותיהם של שני אלה נכרך המרכיב הלאומי-אתני עם מרכיב מיגדרי, ומתוך כך מתגלה התמודדות עם הסטראוטיפ האנטישמי, הכורך יהודיות בנשיות. קיטאי מציג את מרכיב הקורבניות כתוצר של חיים בקבוצת מיעוט פוליטי-אתני, שהשלכותיו המרכזיות הן תרבותיות ואינטלקטואליות. עבודתו האמנותית של גרשוני נוגעת בשורשים התרבותיים-היסטוריים של תחושת הקרבן, החל מעקידת יצחק, דרך רדיפות היהודים באירופה לאורך ההיסטוריה כולל תקופת השואה, וכלה בחיים בישראל למודת המלחמות. באמצעות ניתוח יצירתם מתגלים, בנוסף למכנה המשותף, גם הבדלים הנובעים מהרקע השונה שלהם, הקשורים בתפישה עצמית כיהודי-ישראלי מחד, וכיהודי-דיאספוריסטי מאידך.

מרכיב שלישי הנכנס למשוואה זו הוא יצירתו של הצייר האנגלי פרנסיס בייקון, שאינו יהודי. עבודותיו של בייקון עוסקות אף הן בזהות קורבנית הכרוכה ב'אחרות' מגדרית. אך בשונה מקיטאי ומגרשוני, בייקון מתמודד עם נושאים אלה כשהוא שואב מתפישות תרבותיות שיסודן נוצרי. השוואה בין יצירות שלושת האמנים האלה תסייע בחידוד הבנת היסודות היהודיים בתפישת הקרבניות אצל קיטאי וגרשוני מחד, ומאידך השוואה זו תחשוף גם יסודות הלקוחים מהתרבות הנוצרית, שהופנמו בתרבות היהודית בת ימינו הבאים לביטוי באמנותם של שני האחרונים.

ד"ר חיה פרידברג, מלמדת אמנות ותיאוריה בבית הספר לאמנות "המדרשה" בבית ברל והיא ראש המסלול לתולדות האמנות במכללת "אמונה" בירושלים. היא מתמחה בזהות התרבות החזותית בת זמננו תוך דגש מיוחד על הזהות היהודית החילונית.